

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Сенишин Г.

Науковий керівник – Кравець С.В.

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ МАРГАРЕТ МІТЧЕЛЛ «ЗВІЯНІ ВІТРОМ» ЗАСОБАМИ МОВИ – МЕТИ (НА ПРИКЛАДІ ПЕРЕДАЧІ АЛЮЗІЙ ТА ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ)

В сучасній теорії перекладу все більшої популярності набуває лінгвокультурологічний напрям, який характеризується значним розвитком своїх галузей. Наявність “культурного шару” в художньому творі дозволяє письменникові називати чи натякати на деякі факти історії, культури, літератури, а читачеві – з натяків відтворювати повноцінні картини, використовуючи свої асоціативні запаси знань. До словесних художніх образів, які дозволяють творам наповнюватися додатковими знаннями, належать такі елементи як алюзія та інтертекстуальність.

Актуальність дослідження лінгвокультурологічних аспектів художнього перекладу, а саме проблеми передачі алюзій та інтертекстуальності в перекладі роману Маргарет Мітчелл “Звіяні вітром” українською мовою полягає насамперед у недостатньому її вивченні не лише у теоретичному, а й у практичному планах, а також в значному інтересі до проблеми передачі цих прийомів з однієї мови на іншу. Вагомі напрацювання у цьому руслі здійснили у своїх працях С. Басснет, Л. Венуті, М. Кронін, Є. Первушина, Т. Пшонкина, Д. Робінсон, Л. Хардуїк, Т. Херманс та інші українські і зарубіжні науковці.

Мета нашого дослідження полягає в проведенні аналізу роману Маргарет Мітчелл “Звіяні вітром” з позицій лінгвокультурології та виявленні основних принципів та прийомів передачі алюзій та інтертекстуальності з англійської мови на українську. Аналіз здійснено на матеріалі англійського тексту роману та його українського перекладу Р. Доценка.

Новизна нашої розвідки полягає в тому, що вперше проаналізовано та класифіковано принципи та прийоми передачі алюзій та інтертекстуальності в перекладі роману з англійської мови на українську.

Перший, і поки що єдиний, переклад роману Маргарет Мітчелл “Звіяні вітром” українською мовою був здійснений у 90-х рр. ХХ ст. перекладачем Р. Доценком і виданий у видавництві “Дніпро” у 1992 році.

В результаті проведеного нами дослідження було виділено близько сотні прикладів алюзій та інтертекстуальності, що зустрічаються в тексті роману. Розглянемо різні види цих прийомів та створимо класифікацію методів, за допомогою яких вони передані з англійської мови на українську.

Однією з важливих складових художнього спадку діячів англійської та американської літератури є запозичення як у вузькому (співпадіння текстових фрагментів), так і у широкому (перегукування сюжетів, використання імен, назв тощо) значеннях. Алюзія може функціонувати як фрагментарний (локальний), так і тематично значущий елемент літературного твору. Тематично значущою вважається алюзія, яка формує домінуючу тему твору. Однією з основних функцій алюзії є привертання уваги читача до окремих подій, героїв, особливостей, фактів у художньому творі [2, с. 187–190].

Літературознавці вважають роман Маргарет Мітчелл «Звіяні вітром» алюзією на роман Льва Толстого «Війна і мир». Між ними часто проводять паралелі, адже М. Мітчелл писала про Громадянську війну між півднем і північчю Америки 1861–1865 років, а Л. Толстой – про франко-російську війну 1812 року. Особливістю порівняння двох романів є питання гендерної рівності в літературі, адже один роман написаний жінкою, а другий – чоловіком.

В обох творах ми бачимо трагічне і романтичне. Трагічне – це воєнні дії, смерть, зрада батьківщині, голод, знущання. Дуже гарно у романі “Звіяні вітром” автор описала важку долю жінки, а ще точніше – матері, яка, переживши важкі випробування, що випали на її долю, все ж залишається незмінно доброю і красивою: *As far back as Scarlett could remember, her mother had always been the same, her voice soft and sweet whether in praising or in reproving, her manner efficient and unruffled despite the daily emergencies of Gerald's turbulent household, her spirit always calm and her back unbowed, even in the deaths of her three baby sons* [7, с. 34]. В перекладі Р. Доценка намагався завуалювати всю трагічність образу і передав текст з неабиякою чуйністю: *Скільки Скарлет себе пам'ятала, мати завжди була незмінна: голос тихий і стриманий у похвальбі їй у докорі, сама вона діяльна й незворушна, попри всякі буденні несподіванки в Джералдовім господарстві, завжди спокійна духом і негідатна тузі, навіть після того, як довелося поховати трьох синів-немовлят* [4, с. 45–46].

Ще одним посиланням на літературний твір є фраза *Thou shalt see me at Philippi!* [7, с. 719] Вона взята з трагедії В. Шекспіра “Юлій Цезар” і подана в тексті мовою оригіналу. Р. Доценка використав готовий переклад цієї цитати *Стрінємось біля Філіпп*, а також зробив виноску і вказав джерело та перекладача цих слів для кращого її розуміння читачами: *Цитата з трагедії В. Шекспіра “Юлій Цезар”, дія IV, сцена 3 (перекл. В. Мисика)* [5, с. 352].

Дуже поширеними є алюзії на Біблію та релігійні тексти. Незалежно від структури всі біблеїзми в оригінальному тексті чи тексті перекладу набувають алюзійного характеру і сприяють створенню вертикального контексту, що вимагає особливої рецептивної активності адресата тексту [3, с. 92–93].

Америка того часу була більш віруючою країною, ніж є зараз. Тому герої роману постають перед нами побожними особистостями, а в тексті роману часто знаходимо звертання до Бога, а також уривки молитов. Наведемо приклади таких алюзій: *Holy Mary, Mother of God, pray for us sinners, now, and at the hour of our death. Lord, have mercy on us, Christ, have mercy on us* [7, с. 57]. При перекладі на українську мову, Р. Доценко звернувся до Біблії та молитовників, тому дуже влучно переклав такі слова: *Пресвята Маріє, Богородице, моли Бога за нас, грішних, і нині, і в смертну нашу годину. Помилуй нас, Господи! Помилуй нас, Христе Боже!* [4, с. 76–77]. Важливим елементом тут також є знаки оклику, що слугують емоційним підсиленням слів героїв.

Зустрічаємо в тексті також порівняння героя роману Рета з біблійним героєм Ісмаїлом: *...At least, he had friends who took him in, whereas I was Ishmael* [7, с. 653]. Для читача, який не знає, хто такий Ісмаїл, речення буде незрозуміле. Тому Р. Доценко використав прийом додавання і переклав його так: *Принаймі він мав друзів, які дали йому дах над головою, а я був вигнанцем, як Ісмаїл...* [5, с. 277]. Більш того, у примітці під текстом маємо змогу прочитати: *За Біблією, син Авраама й Агарі; Авраамова дружина Сара вигнала Ісмаїла з дому разом із матір'ю.* Завдяки такому поясненню читач має змогу зрозуміти, з якою метою автор використала це порівняння в тексті роману, і чому з Ісмаїлом порівнюється саме Рет Батлер.

Дуже поширеним явищем серед письменників є також використання алюзій на міфологію у своїх творах. М. Мітчелл також звернулася до цього прийому в романі “Звіяні вітром”. В тексті оригіналу зустрічаємо таке слово, як *Gotterdammerung* [7, с. 441]. Р. Доценко вирішив не перекладати його, зате зробив виноску і подав пояснення: *присмерк богів (нім); у давньогрецькій міфології – загибель світу внаслідок битви з темними силами* [5, с. 15].

Проаналізувавши оригінал роману Маргарет Мітчелл “Звіяні вітром” та його переклад Р. Доценка, ми виділили основні прийоми передачі алюзії:

1) повні відповідники, що утворюються за допомогою транскодування, традиційної передачі власної назви та семантичних калькувань;

2) часткові відповідники;

3) уточнювальний переклад;

4) компенсації;

5) додавання.

Термін *інтертекстуальність* було введено в науковий вжиток французькою дослідницею Ю. Крістєвою в 1967 році. В основі цього поняття лежить ідея “чужої мови”, викладена М. М. Бахтіним у його праці “Проблеми змісту, матеріалу та форми в словесній художній творчості” [1, с. 36]. Сама Ю. Крістєва визначає інтертекстуальність як властивість твору, що передбачає існування міжтекстових зв'язків [6].

Говорячи про інтертекстуальність роману, варто відзначити згадку про таку расистську та терористичну організацію півдня США, як Ку-Клукс-Клан. Про неї часто мовиться в тексті. Та ми не зустрічаємо багато інформації про діяльність такої організації. Тому можемо лише констатувати, що ця назва в словах героїв роману оповита страхом: *They are so upset – Pitty dropped her voice mysteriously – about the Ku Klux Klan. Do you have the Klan down in the County?* [7, с.471]. Р. Доценко надав своєму перекладу ще більше стривоженості і таємничості: *Вони страшенно стривожені, – Туп тасмниче притишила голос, – через цей ку-клукс-клан. А у вас в окрузі є ку-клукс-клан?* [4, с. 52] Перекладач не пояснив цієї назви в тексті перекладу та її значення для самого роману. На нашу думку, варто було зробити примітку під текстом і написати кілька слів про діяльність такої організації.

В тексті роману зустрічаємо назву пісні “*The Wearin' o' the Green*” [7, с. 68]. Вона згадана тут неспроста. “*Хто носить зелене вбрання*” [4, с. 91] – це патріотична ірландська балада, в якій мовиться про заборону британських властей носити в Ірландії зелене вбрання (зелений – національний колір ірландців). Р. Доценко зробив дуже влучний переклад та подав пояснення у виносці. Тут зелений колір постає символом, а герої, які виконують цю пісню, доводять, що незважаючи на проживання в Америці, вони пам'ятають свою країну та підтримують її традиції.

Автор не згадати в романі часи античності, тому знаходимо в тексті згадку про Стентора, одного з героїв Троянської війни, описаної в Гомеровій “Іліаді”: *Stentor was a man with a voice like a brass gong* [7, с. 73]. Переклад цього речення майже дослівний: *Бо Стентор – то був чоловік, голос якого звучав, як мідний дзвін* [4, с. 97]. Та перекладач пояснює читачеві, що мається на увазі під словами *як мідний дзвін*. У виносці читаємо: *...Стентор мав такий голос, що міг перекичати 50 воїнів.* Це дуже яскравий приклад інтертекстуальності, тобто міжтекстових зв'язків між творами не лише різних століть, але й різних епох.

Багато уривків поетичних та прозових творів представлено в романі. *I could not love thee, Dear, so much, loved I not Honour more* [7, с. 322] – рядки з вірша англійського поета Річарда Лавлейса також знаходимо у творі. Вони логічно вплітаються в текст роману. Ці рядки прославляють не стільки кохання, скільки честь солдата і його любов до Батьківщини. Український переклад відповідає оригіналу: *Тебе б не зміг я сильно так любити, якби ще дужче Честь я не любив* [4, с. 408]. Автор навіть зберіг написання слова *Честь* з великої літери, щоб підкреслити, що саме хоче наголосити автор.

Інтертекстуальність також часто проявляється в посиленні автора літературного твору на власні назви, відомі лише у певних країнах. Часто в таких текстах присутні не лише мотиви тієї чи іншої країни, а й подано деякі слова мовою оригіналу. Варто зазначити, що існує три варіанти перекладу таких реалій. Їх

можна перекласти, затранскрибувати і пояснити або ж подати мовою оригіналу і зробити виноску з поясненням.

В романі “Звіяні вітром” зустрічаємо такі посилання на Францію, а точніше, на реалії, властиві французькій культурі, наприклад: *Rue de la Paix* [7, с.199]. Р. Доценко не переклав цю назву в самому тексті, а зробив примітку під текстом і подав наступне пояснення: *Вулиця Миру в Парижі, на якій містилися наймодніші крамниці* [4, с. 259].

Проаналізувавши оригінал роману Маргарет Мітчелл “Звіяні вітром” та його переклад Р. Доценка, ми виділили основні прийоми передачі інтертекстуальності:

- 1) стандартний переклад, тобто цитування перекладу відповідного прототексту цільовою мовою;
- 2) зовнішнє маркування, тобто вміщення в цільовий текст певних сигналів (у тому числі типографських – лапок, виділення курсивом) або натяків на джерело цитати, які б підказували, що конкретний вислів – запозичений;
- 3) внутрішнє маркування, тобто створення стилістичного контрасту, який би свідчив, що вислів – запозичений і відтворював його первинну тональність;
- 4) заміна відомішим висловом із мови оригіналу чи з цільової культури;
- 5) експлікація;
- 6) компенсація.

Отже, як бачимо, у романі Маргарет Мітчелл “Звіяні вітром” зустрічається велика кількість алюзій, здебільшого на літературні твори авторів різних епох та країн. У творі також знаходимо посилання на святі книги, зокрема на Біблію, та давньогрецьку міфологію. Автор логічно ввела в текст реалії інших країн та імена відомих особистостей.

Щодо тексту перекладу, Р. Доценко зумів якісно передати алюзійність та інтертекстуальність роману. Здебільшого він вдавався до прийомів повних відповідників, уточнювального перекладу, компенсації та експлікації. Завдяки такому перекладу читачам значно легше сприймати текст, а значить розуміти, що хотіла донести до нас автор.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахтин М. Проблема содержания, материала и формы в словесном художественном творчестве / М. Бахтин. – М., 1975. – С. 36.
2. Бурковська Л. Проблеми перекладу стилістичного прийому алюзії / Л. Бурковська // Вісник Житомирського державного університету ім. І.Франка. – 2008. – № 39. – С. 187–190.
3. До питання етимологічної класифікації фразеологічних біблеїзмів // Тези міжнародної науково-практичної конференції: Соціокультурні аспекти навчання іноземних мов. – Тернопіль: ТДПУ, 2004. – С. 92–93.
4. Мітчелл Маргарет. Звіяні вітром / Маргарет Мітчелл. – Книга 1. К.: Дніпро, 1992. – 542 с.
5. Мітчелл Маргарет. Звіяні вітром / Маргарет Мітчелл. – Книга 2. К.: Дніпро, 1992. – 560 с.
6. Полікарпова Ю. О. Поняття “інтертекстуальність” в семіотичних дослідженнях [Електронний ресурс] / Ю. О. Полікарпова. – Режим доступу: <http://www.academia.edu/1828289/>
7. Mitchell Margaret. *Gone with the Wind* / Margaret Mitchell. – New York: The Macmillan Company, 1960. – 884 p.

Крамарчук М.

Науковий керівник – Кравець С.В.

ПАРАДОКС ЯК ФІГУРА ДУМКИ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКА КАТЕГОРІЯ

Зародившись ще у Стародавній Греції у лоні логіко-філософського дискурсу, поняття парадоксу може трактуватися крізь призму філософії, риторики, логіки та лінгвістики. У контексті останнього, це явище служить яскравим стилістичним елементом у різноманітних функціональних стилях, - художніх прозових та поетичних творах, у сучасних рекламних текстах, гумористичних творах, публіцистиці.

Так, у художній літературі парадокс часто вживається митцем задля вираження свого світобачення, цінностей, моралі крізь проекцію суспільних суперечностей, безглуздість загальноприйнятих норм чи людської поведінки. Стилiстична природа парадоксу недостатньо досліджена і часто пояснюється за допомогою традиційно виокремлюваних стилістичних явищ - антитеза, оксюморон, перифраз, каламбур тощо [4; с. 243].

Тому, мета статті полягає у дослідженні походження парадоксу як лінгвістичної категорії та визначення основних способів передачі парадоксів з англійської мови на українську.

Актуальність теми дослідження. Оскільки парадокс тлумачиться не лише як фігура мови, а як фігура думки, тобто реалізується на рівні змісту, дане дослідження потребує глибокого вивчення та розуміння перекладача для досягнення абсолютно адекватного відтворення при перекладі з англійської на українську мови [3; с. 35].

Первинне значення слова “парадокс” походить від грецької “para”- “проти” і “doxos” - “слава”, тобто проти усталеного, загальноприйнятого. У художній літературі це явище є складною та водночас яскравою стилістичною фігурою, яка слугує певним каталізатором думки, коли твердження спершу здається хибним, але в подальшому виражає істину.